

УДК 338.45: 658

Доровський О.В.кандидат економічних наук, здобувач
Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку
Національної академії наук України**Олійник А.Д.**науковий співробітник
Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку
Національної академії наук України

ФАРМАЦЕВТИЧНА ПРОМИСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті викладено результати дослідження щодо сучасного стану й тенденцій розвитку фармацевтичної промисловості України. Проведено SWOT-аналіз стану галузі. Зроблено висновок, що сильні сторони та зовнішні можливості незначно, але переважають над слабкими сторонами й зовнішніми загрозами. Теоретично обґрунтовано стратегічні напрями розвитку фармацевтичної промисловості України. Сформульовано передумови їх реалізації.

Ключові слова: фармацевтична промисловість, стан, тенденції, розвиток, пріоритети, стратегія.

Доровский А.В., Олейник А.Д. ФАРМАЦЕВТИЧЕСКАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ УКРАИНЫ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

В статье изложены результаты исследования современного состояния и тенденций развития фармацевтической промышленности Украины. Проведен SWOT-анализ состояния отрасли. Сделан вывод, что сильные стороны и внешние возможности, хоть и незначительно, но преобладают над слабыми сторонами и внешними угрозами. Теоретически обоснованы стратегические направления развития фармацевтической промышленности Украины. Сформулированы предпосылки их реализации.

Ключевые слова: фармацевтическая промышленность, состояние, тенденции, развитие, приоритеты, стратегия.

Dorovskiy O.V., Oliynyk A.D. PHARMACEUTICAL INDUSTRY OF UKRAINE: CURRENT STATUS AND DIRECTIONS OF STRATEGIC DEVELOPMENT

Current status and trends of the pharmaceutical industry in Ukraine study results are set out. SWOT-analysis of the industry status is conducted. A conclusion, that strong sides and external possibilities insignificantly, but prevail above weak sides and external threats, is done. Strategic directions of pharmaceutical industry development in Ukraine are theoretically grounded. Pre-conditions of their realization are formulated.

Keywords: pharmaceutical industry, state, tendencies, development, priorities, strategy.

Постановка проблеми. Одним із найбільш високорізультативних і швидкозростаючих секторів світової економіки, який посідає особливе місце в економічній системі кожної країни, є фармацевтична галузь. Це зумовлюється соціальною значимістю продукції цієї галузі, високим ступенем державного регулювання номенклатури й обсягів її виробництва, наукоємністю й інвестиційною привабливістю галузі.

Динаміка розвитку світового фармацевтичного ринку протягом останніх 15 років свідчить про те, що виробництво ліків є на сьогодні й залишиться у майбутньому одним з найперспективніших. Основна частина медикаментів (понад 75%), яка надходить на світовий ринок, виробляється у США, Японії, Німеччині, Франції, Великобританії, Швейцарії, Італії та Іспанії. Ці країни є виробниками оригінальних, найбільш ефективних і якісних лікарських засобів, для них характерна висока активність у сегменті R&D. Щорічно в розробці знаходяться сотні препаратів. Так, у 2010 р. в розробці знаходилось 878 лікарських препаратів для лікування раку, 193 – діабету, 303 – для терапевтичного лікування рідкісних захворювань, 237 – серцево-судинних захворювань, 81 – ВІЛ/СНІД. Головними стратегічними завданнями фармацевтичних компаній провідних країн світу є якнайшвидша комерціалізація розроблених лікарських засобів (далі – ЛЗ) шляхом продажу ліцензій або активної збутової політики, здійснення довгострокових вкладень у R&D та розвиток нових технологій.

Згідно із прогнозом такої авторитетної організації, як «IMS Healt», обсяг світового фармацевтичного ринку у 2020 р. може перевищити 1,5 трлн дол. США [1; 2] (рис. 1).

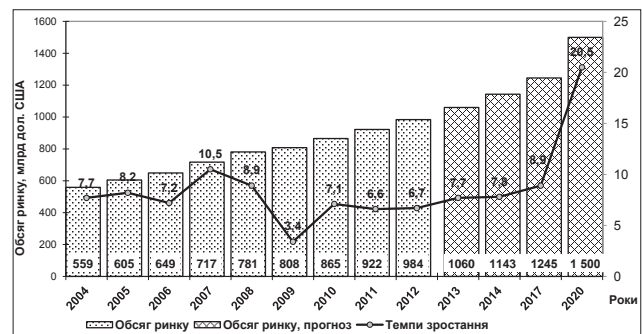

Рис. 1. Обсяг і темпи зростання світового фармацевтичного ринку*

*Складено за даними [1–4]

Зростанню фармацевтичного ринку сприяє підвищення захворюваності населення майже в усіх країнах світу через посилення впливу техногенних факторів і погіршення екологічної ситуації. Свою роль відіграє нестримне старіння населення в розвинених країнах, на підтримку здоров'я якого необхідні ефективні ліки, а також зростання рівня доходів населення в Китаї, Індії, країнах Східної Європи, що призводить до появи можливості використовувати більш дорогі та якісні лікувальні препарати.

Розуміння проблеми інноваційного стратегічного розвитку фармацевтичної промисловості України, прагнення до її розв'язання в складних умовах, в яких опинилась Україна в результаті проведення АТО, зумовили необхідність підготовки цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам підвищення ефективності вітчизняної фармацевтичної галузі присвячено чимало праць вітчизняних учених, зокрема таких як О. Посилкіна (автор методології щодо активізації інноваційно-інвестиційних процесів у фармацевтичному виробництві), О. Заліська (автор методів фармаекономічної оцінки ЛЗ), О. Мех (автор інноваційно-соціальної моделі розвитку фармацевтичної галузі), Ю. Подружников (автор концепції збереження якості ЛЗ), В. Загорій (автор концептуального підходу щодо проведення реконструкції та модернізації технологічного процесу на фармацевтичних підприємствах), Г. Костюк (автор концепції управління інноваційними проектами й системи моніторингу реалізації інноваційних проектів) та інші [5–7].

Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, майже відсутні роботи щодо формування й реалізації стратегій розвитку фармацевтичної галузі країни. Тому залишається низка актуальних проблем, які потребують подальшого дослідження та вирішення.

Мета статті – дослідити тенденції розвитку й позицію фармацевтичної галузі України на внутрішньому та зовнішньому ринках і визначити стратегію її подальшого розвитку.

Викладення основного матеріалу дослідження. Фармацевтичний ринок України є другим за обсягами виробництва продукції серед пострадянських країн після Російської Федерації. Станом на 01.01.2013 р. Україна займала понад 12% цього ринку, його обсяг досяг 3,9 млрд дол. США, а в 2013 р. – більше ніж 4 млрд дол. США. Середньорічні темпи приросту українського фармацевтичного ринку до 2009 р. були високими (рис. 2).

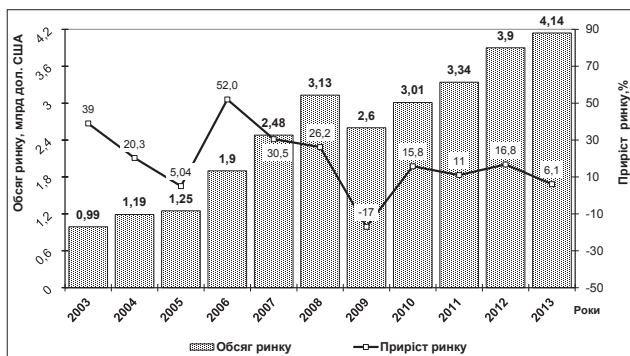

Рис. 2. Обсяги та темпи приросту фармацевтичного ринку України*

*Складено за даними [2–5]

Темпи приросту українського фармацевтичного ринку, навіть у післякризовий період, дають змогу зарахувати його до категорії швидкозростаючих. У розрізі класифікації «IMS Health» Україна перебуває в третій підгрупі фармринків, що розвиваються, разом з В'єтнамом, Єгиптом, Пакистаном і Уругваєм.

Український ринок включає в себе виробничі потужності з випуску готових лікарських засобів і виробів медичного призначення; повноцінну логістичну систему; оптовий і роздрібний продаж продукції через аптечні мережі; експорт та імпорт фармацевтичної продукції.

У загальному обсязі продажів лікарських препаратів найбільша питома вага за підсумками 2013 року, як і у минулі періоди, припадала на міста Київ, Донецьк, Дніпропетровськ, Харківську область, а також на Автономну Республіку Крим та Одеську область.

Структура ринку подана госпітальним і роздрібним (аптечні мережі) сегментами (рис. 3).

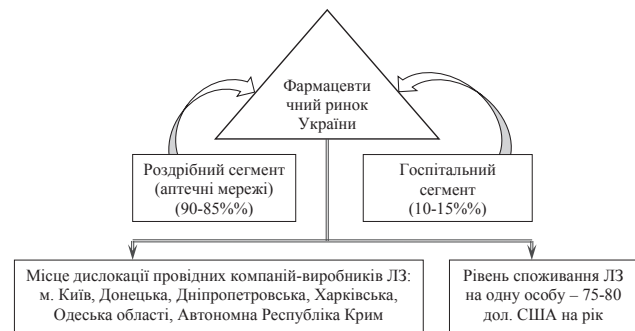

Рис. 3. Структура фармацевтичного ринку України

Від загального обсягу продажів в Україні ЛЗ на госпітальний сегмент українського ринку припадає не більше ніж 10–15%. Необхідно зазначити, що розвиток госпітального сегмента значною мірою залежить від якості виконання державних цільових програм розвитку й підтримки системи охорони здоров'я країни.

У розрізі цінних сегментів ЛЗ за підсумками 2013 р. на низький та середній сегменти (за вартістю ЛЗ) припадало, як і у попередні роки, близько 87% загального обсягу реалізації (у натуральному вимірі) [8]. Така ситуація є характерною для країн з низьким рівнем розвитку медицини, зокрема системи діагностики, медичного страхування тощо.

Протягом останніх років фармринку України загалом характеризувався достатньо стабільними темпами зростання. Але рівень споживання лікарських засобів на душу населення в Україні залишається досить низьким порівняно з європейськими країнами. У загальній структурі витрат домогосподарств України витрати на медичні препарати посідають 5–6 місце (близько 75–80 дол. США на рік).

Українські підприємства-виробники ЛЗ поступово збільшують обсяги поставки готової продукції на експорт. За результатами 2013 р., експорт готових лікарських засобів вітчизняного виробництва становив близько 251,5 млн дол. США (+3,3% порівняно з 2012 р.).

Географія експортних поставок в останні роки майже незмінна: більша частина продукції поставляється у країни СНД (Узбекистан, РФ, Казахстан, Білорусь, Азербайджан). Концентрація експорту фармацевтичної продукції українського виробництва до країн СНД пов'язана з дією жорсткої системи контролю якості продукції на європейських ринках, а також з обов'язковою наявністю у виробників відповідних GMP сертифікатів. Найбільшими українськими виробниками, які експортують свою продукцію, є такі компанії, як ПАТ «Фармак», Корпорація «Артеріум», Корпорація «Здоров'я», ПАТ НВЦ «Борщівський хіміко-фармацевтичний завод», Фармацевтична компанія «Дарниця» та інші виробники [8].

Виходу фармацевтичної продукції України на зовнішній ринок заважає відсутність сучасних технологій виготовлення ЛЗ, брак коштів на реконструкцію виробництва. Сучасними технологіями виробництва зараз володіє незначна частина вітчизняних підприємств. На початок 2013 р. за стандартом GMP міжнародного рівня працювало 17 підприємств із 114 або 15% від загальної їх кількості. Вказаному стандарту на підприємствах відповідають лише окремі ділянки виробництва. Кількість таких ділянок збільшилась незначно: із 20% у 2008 р. до 35% на початок 2013 р.

Упровадження GMP на конкретному підприємстві здійснюється, за різними оцінками, протягом двох-п'яти років залежно від компетентності персоналу й обсягу інвестицій (у середньому, 6-10 млн дол. США). Обсяги інвестицій у реконструкцію виробництв у фармацевтичній галузі за системою GMP, яка із рекомендацій стала обов'язковою, потребує не менше ніж 15 млрд дол. США [9].

Значні проблеми існують в українській фармацевтичній сировинній базі. Дослідження рейтинговим агентством «Кредит-Рейтинг» динаміки розвитку галузі свідчать, що структура сировинної бази українських підприємств-виробників, як і у минулі роки, залишається залежною від імпорту постачань основної сировини й матеріалів, що прив'язує як структуру собівартості, так і рівень відпускних цін до коливань курсу національної валюти відносно долара та євро. Сировина та матеріали українського виробництва представлені переважно допоміжними матеріалами [8].

Траєкторія стратегічного розвитку фармацевтичної України має визначитися на підставі системного й ситуаційного підходів з врахуванням екзогенних та ендогенних факторів впливу, зважаючи на специфіку сучасного стану всієї економіки України. У цих умовах необхідно використовувати технологію поетапної розробки стратегії розвитку фармацевтичної галузі України.

Виробничий потенціал і можливості розвитку фармацевтичної галузі країни оцінено за методикою SWOT-аналізу, який за своєю сутністю є діагнозом стартових умов для розвитку галузі.

Стратегічна матриця SWOT-аналізу наукоємної та високотехнологічної фармацевтичної галузі України подана в табл. 1.

Важливість кожного з факторів оцінено на рівні п'яти балів, виходячи з їх значимості та недопущення суб'єктивного заниження/завищення сильних і слабких сторін, зовнішніх можливостей та загроз.

Виходячи з проведеного SWOT-аналізу, можна констатувати, що сильні сторони й зовнішні можливості фармацевтичної галузі України хоч і незначно, але переважають над слабкими сторонами і зовнішніми загрозами, що дає змогу сформулювати мету та

основні напрями здійснення коротко-, середньо- й довгострокової стратегії розвитку фармацевтичної України.

Головна мета короткострокової стратегії (2014–2016 рр.) – розширення номенклатури продукції та збільшення обсягів виробництва ЛЗ, які раніше надходили з Російської Федерації.

Головна мета середньострокової стратегії (до 2020 р.) розвитку фармацевтичної галузі України – цілеспрямоване створення імпортозаміщуючих фармацевтичних і біотехнологічних виробництв відповідно до міжнародних стандартів GMP для забезпечення якості ЛЗ на всіх етапах виробництва – від закупівлі сировини, матеріалів і їх контролю (через валідацію та щільний моніторинг технологічного процесу) до перевірки якості кінцевого продукту й контролю першого етапу дистрибуції.

Тенденція до імпортозаміщення у фармацевтичній галузі України зараз слабо виражена. Активної політики імпортозаміщення, прийнятої на озброєння в інших країнах пострадянського простору (Білорусь, Казахстан, РФ), уряд України не проводить. Процеси імпортозаміщення спостерігаються, в основному, в госпітальному сегменті. Тут превалюють препарати українського виробництва, що акумулюють до 87% обсягу госпітальних закупівель у натуральному й більше ніж 50% – у грошовому вираженні [10].

Головною метою довгострокової стратегії розвитку фармацевтичної галузі (до 2030 р.) є створення підприємств нового покоління з виробництва фармацевтичних субстанцій і готових лікарських форм (синтетичних лікарських засобів, наноструктурованих форм ЛЗ на основі клітинних біотехнологій), а також досягнення до 2030 р. 90% рівня виробництва всіх необхідних за класами хвороб вітчизняних ЛЗ.

Реалізація стратегії розвитку фармацевтичної галузі України вимагає прийняття нової програми розвитку фармацевтичної галузі країни, нової редакції Закону України «Про лікарські засоби», «Етичного кодексу фармацевтичних працівників», перегляду інших нормативно-правових актів, зокрема щодо вимог до виробництва ЛЗ, системи реалізації, реєстрації, контролю якості та контролю за рекламою і просуванням ЛЗ тощо.

Таблиця 1

Стратегічна матриця SWOT-аналізу наукоємної та високотехнологічної фармацевтичної галузі України

Актив	Рівень важливості фактора	Пасив	Рівень важливості фактора
I. Сильні сторони		I. Слабкі сторони	
Наявність усього асортименту основної фармацевтичної продукції	5	Недостатній обсяг експорту продукції	5
Місткий внутрішній ринок	5	Невідповідність окремих виробництв ЛЗ міжнародному стандарту GMP	5
Присутність на зовнішньому ринку	5	Відсутність брендів препаратів, слабкість R&D	5
Наявність наукової та освітньої підготовки бази	5	Недостатність кредитних ресурсів	5
Значний досвід виготовлення ЛЗ	5	Недостатність сучасних технологій	5
Наявність кваліфікованих кадрів	5	Залежність від імпорту сировини та пакувальних матеріалів	5
Разом I розділ (С)	30	Разом I розділ (Сл)	30
II. Зовнішні можливості		II. Зовнішні загрози	
Розширення зовнішнього ринку	5	Різке подорожчання імпортової сировини для виготовлення ЛЗ	5
Розробка інноваційних видів ЛЗ	5	Висока конкуренція з боку країн СНД та інших країн світу	5
Розширення асортименту ЛЗ	5	Введення в експлуатацію нових сучасних потужностей у країнах СНД з метою заміщення імпорту	5
Підвищення потужностей виробничої бази провідних фармацевтичних підприємств України	5	Збільшення обсягів імпорту фармацевтичної продукції з інших країн світу	5
Створення технопарків з розробки інноваційних ЛЗ	5		
Разом II розділ (М)	25	Разом II розділ (З)	20
Баланс	+5		

Передумови реалізації стратегії розвитку фармацевтичної промисловості України вимагають також оптимізації нормативно-правового регулювання діяльності підприємств фармацевтичної галузі; залучення іноземних інвестицій у вітчизняну фармацевтичну галузь; створення державної системи інноваційно-технологічного аудиту у фармацевтичній галузі з метою виявлення проблем у технологіях виробництва ЛЗ; державного сприяння просуванню фармацевтичної продукції на ринки країн Азії та Африки; державної підтримки створення кластерних структур у фармацевтичній галузі.

У процесі залучення міжнародних інвестицій у фармацевтичну галузь України, розвиток її інфраструктури, у сегмент R&D важливим аспектом є формування певних умов, які будуть цікаві й перспективні як для міжнародних компаній, так і для локальних виробників. Так, створення реальних преференцій у галузі охорони здоров'я в Україні відкриє нові можливості для учасників фармацевтичного ринку й сприятиме інтеграції української фармацевтичної галузі у світовий простір.

Перспективи подальшого розвитку українського фармацевтичного ринку залежать від удосконалення виробничої бази галузі; державної підтримки власного виробника; доходів населення й можливості у зв'язку із цим оплачувати ЛЗ високо- і середньовартісного сегмента; державної політики імпортозаміщення ЛЗ; політики держави з компенсації населенню певної частини вартості ЛЗ (реімбурсація) і державних закупівель; прийняття регуляторних актів у сфері охорони здоров'я й фармацевтичній, національного формуляра ЛЗ, переліків життєво необхідних і важливих ЛЗ для лікування важких і рідкісних захворювань тощо.

Спад доходів у 90% населення України у зв'язку з проведенням АТО у двох великих за кількістю населення регіонах на сході країни дає змогу стверджувати, що це призведе до збільшення обсягів споживання ЛЗ низьковартісного сегмента, появи значних обмежень щодо компенсації населенню певної частини вартості ЛЗ тощо.

Висновки із проведеного дослідження. На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки.

По-перше, фармацевтична галузь України є найважливішою складовою соціально-економічної безпеки країни. Від її розвитку в напрямі задоволення потреб населення в якісних вітчизняних ЛЗ залежить здоров'я соціуму загалом і робочої сили зокрема, зростання продуктивності праці й відбудова економіки країни після закінчення АТО.

По-друге, сучасний стан фармацевтичної галузі України є задовільним, але вимагає розробки стратегії її подальшого розвитку на період 2020–2030 рр.

По-третє, зважаючи на специфіку стану всієї економіки України у зв'язку з проведенням АТО й зосередженням майже всіх коштів у військово-промисловому комплексі, необхідно поетапно реалізувати стратегію розвитку фармацевтичної галузі України, виходячи із коротко-, середньо- та довгострокового термінів її здійснення.

По-четверте, зважаючи на невідповідність багатьох виробництв ЛЗ міжнародному стандарту GMP та іншим, галузь потребує інвестиційних надходжень для впровадження сучасних технологій виробництва лікарських засобів на всіх фармацевтичних підприємствах України з метою збільшення обсягів вітчизняної продукції на внутрішньому й зовнішньому ринках.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кондратьев В.Б. Глобальная фармацевтическая промышленность В.Б.Кондратьев – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.perspektivy.info/rus/ekob/globalnaja_farmaceuticheskaja_promyshlennost_2011-07-18.htm.
2. Фармынок: буря перемен. Альтернативы территориальной экспансии – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://recept.znate.ru/pars_docs/refs/9/8249/8249.pdf.
3. Лин А.А. Фармацевтический рынок: фундаментальные особенности / А.А. Лин, С.В.Соколова// Проблемы современной экономики. – 2012. – № 2(42) – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4118>.
4. Тенденции развития мирового фармацевтического рынка – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.eabr.org/r/research/publication/today/index.php?id_4=33620.
5. Посилкіна О.В. Інноваційно-інвестиційний розвиток фармацевтичного виробництва: проблеми фінансового забезпечення. – Х. : Вид-во НФАУ: Золоті сторінки, 2002. – 528 с.
6. Заліська О.М. Теоретичні основи та практичне використання фармакоекономіки в Україні (докт. дис.). – Львів, 2004.
7. Мех О.А. Інноваційно-соціальні аспекти розвитку фармацевтичної галузі України : [монографія] / О. А. Мех. – К., 2008. – 408 с.
8. Огляд фармацевтичного ринку України за 2013 рік. / Рейтингове агентство «Кредит-Рейтинг – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.credit-rating.ua/img/st_img/AS/2014/10.04.2014/Pharma_2013.pdf.
9. Последние новости на фармацевтическом рынке Украины – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://medpharmconnect.com/Ukrainian_market/Ukrainian_Pharmaceutical_Market.htm.
10. Фармацевтический рынок Украины – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://medpharmconnect.com/Ukrainian_market/Ukrainian_Pharmaceutical_Market.htm.